

Τρεις Πλατείες των Σερρών. Διαδικασίες Διαμόρφωσης. Χωρική Λειτουργία

Λίλα Θεοδωρίδου *

Αναπληρώτρια Καθηγήτρια
τμήμα Γεωπληροφορικής και Τοπογραφίας ΤΕΙ Σερρών

Γλυκερία Καριώτου

Καθηγήτρια Εφαρμογών
τμήμα Γεωπληροφορικής και Τοπογραφίας ΤΕΙ Σερρών

*Τηλ.: 2321049387 Email: mtheodteiser@hotmail.com

ΠΕΡΙΛΗΨΗ: Το άρθρο επιδιώκει να τεκμηριώσει τις διαδικασίες διαμόρφωσης και τη χωρική λειτουργία τριών κεντρικών πλατειών στην πόλη των Σερρών, χρησιμοποιώντας χαρτογραφικό, φωτογραφικό και αρχαιολογικό υλικό. Σχολιάζοντας τις κατά καιρούς μεταλλαγές, από την ύστερη τουρκοκρατία μέχρι τις μέρες μας, επισημαίνουμε ότι η απάλειψη των ιστορικών καταλοίπων στις πλατείες Εμπορίου και ΙΚΑ αποδυνάμωσε την εικόνα τους, ενώ αντίθετα η διατήρηση της λιθόκτιστης αγοράς, η ανέγερση του μεγάλου της Εθνικής Τράπεζας και μια επιτυχής ανασχεδίαση κατά τη δεκαετία του 1960 διαμόρφωσε για την πλατεία Ελευθερίας μια ισχυρή εικόνα δημόσιου χώρου. Επιπλέον με τη διατήρηση ορισμένων χαραξέων της παλιάς πόλης, τη συνύπαρξη μικροεμπορίου, κατοικίας και αναψυχής, η περιοχή της πλατείας Ελευθερίας μπορεί να θεωρηθεί ότι υλοποιεί πολεοδομικές τάσεις που επιζητούν την ανάπλαση των δημοσίων χώρων όχι με λειτουργική απομόνωση, αλλά με ανάμειξη χρήσεων. Καταλήγοντας, θεωρούμε ότι οι τρεις πλατείες πρέπει να αναδειχθούν ως κόμβοι ενός δικτύου δημοσίων χώρων, που, όπως έδειξε και η παρούσα έρευνα, σχεδιάστηκαν και λειτουργούσαν για πολλά χρόνια με μια συμπληρωματικότητα, προσδιορίζοντας τον πυρήνα του ιστορικού κέντρου των Σερρών.

Λέξεις Κλειδιά: πολεοδομικός σχεδιασμός, κεντρικές πλατείες, ανοικτοί δημόσιοι χώροι

ABSTRACT: The aim of this paper is to analyze the transformation and spatial organization of three main squares in the city of Serres, using cartographic, photographic and archival resources. Since the late Ottoman period, these squares, either as parts of an organic urban tissue, or as components of a formal grid, are important factors of the urban life. The data reveals that there is a significant association between spatial organization and cultural heritage. Old historical buildings (as the Bezesteni and National Bank of Greece) and remains of ancient streets, in conjunction to modern buildings and a new recreation area constitute an interesting setting in the central square of Liberty. The lack of city "memory" on the other two squares, although no less important as the first one, reinforce our main argument that architectural and urban planning have a strong connection. As a result we stress that the renewal of these three squares and their perception as a coherent urban network should regenerate the historical centre of Serres.

Keywords urban planning, open public spaces, city of Serres (Greece)

I. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η πλούσια βιβλιογραφία μελετών για τους ανοικτούς δημόσιους χώρους και ειδικότερα για τις «πλατείες» περιέχει πολυποίκιλες προσεγγίσεις. Οι «πλατείες» διερευνώνται ως αστικά και πολιτισμικά τοπία, ως χώροι ιστορικής μνήμης και κοινωνικής επαφής, ως χώροι ανάπλασης και εικαστικών παρεμβάσεων. Εξετάζονται, ως προς την κηποτεχνική διαμόρφωση, τις συνθήκες άνεσης, αερισμού, κυκλοφορίας πεζών. Το τελευταίο διάστημα οι μελέτες αυτές αυξήθηκαν και περιέλαβαν πολλές ελληνικές πόλεις [1] [2] [3] [4]. Οι μεταλλαγές των πλατειών ως προς τα γεωμετρικά χαρακτηριστικά και την χωρική λειτουργία τους συνιστούν ένα τομέα μελέτης με αναφορές στο παρελθόν. Είναι γνωστό ότι στον ελλαδικό χώρο η αρχαιοελληνική παράδοση της Αγοράς, αλλά και της «πλατείας» οδού, θαμπώνει και ενίοτε χάνεται στα βυζαντινά χρόνια και στα χρόνια της Τουρκοκρατίας, όταν οι κοινωνικές και οικονομικές συνθήκες επέβαλαν περιορισμένες και ελεγχόμενες συναθροίσεις των κατοίκων [5]. Αναβιώνει κατά την περίοδο του κλασικισμού (19ος αι.) λαμβάνοντας απλές γεωμετρικές μορφές στα πολεοδομικά σχέδια, που εκπονούνται από τις υπηρεσίες του νεοσύστατου ελληνικού κράτους.

Πολυάριθμες πλατείες σχεδιάστηκαν και μετά το 1912 για τις περιοχές που ενσωματώθηκαν στο νεοελληνικό κράτος. Οι πλατείες αυτές αποτέλεσαν τμήματα νέων πολεοδομικών σχεδίων που εκπονήθηκαν σταδιακά σχεδόν για όλες τις μεσαίου μεγέθους πόλεις του βορειοελλαδικού χώρου, αλλού με μεγαλύτερη και αλλού με μικρότερη επιτυχία. Στόχος του αστικού σχεδιασμού την περίοδο αυτή ήταν κυρίως ο εξορθολογισμός και η κανονικότητα των προϋφιστάμενων οργανικών ιστών, η ομογενοποίηση του χώρου σε σχέση με την παλιότερη πολυκεντρική οργάνωση σε εθνικό-θρησκευτικές συνοικίες, η εξωστρέφεια των λατρευτικών χώρων, ο εξευρωπαϊσμός του κτηριακού αποθέματος και η ένταξη νέων αστικών λειτουργιών.

II. ΤΡΕΙΣ ΠΛΑΤΕΙΕΣ ΤΩΝ ΣΕΡΡΩΝ. ΧΩΡΙΚΗ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑ

Για τις πλατείες των Σερρών εντοπίστηκαν διάσπαρτες συνοπτικές αναφορές. Η έλλειψη μιας εξειδικευμένης μελέτης υπήρξε το κενό που επιχειρεί να καλύψει η παρούσα έρευνα. Οι τρεις πλατείες επιλέχθηκαν με κριτήριο την κεντρικότητα της χωροθέτησής τους στον αστικό ιστό και την ιστορική τους σημασία. Οι δύο από αυτές, οι πλατείες Ελευθερίας και Δημοκρατίας (ΙΚΑ), έλκουν την προέλευσή τους στον εμπρησμό του 1913. Ως συνέπεια αυτού του ιστορικού γεγονότος θεσμοθετήθηκε ο Ν. 2517/1920 «Περί ανοικοδομήσεως της πόλεως Σερρών επί νέου σχεδίου». Με το νέο σχέδιο προβλέπονταν στην περιοχή της παλιάς πόλης δύο σημαντικοί ανοικτοί δημόσιοι χώροι: ο πρώτος μπροστά από το Μπεζεστένι και ο δεύτερος επί της τότε οδού Δημοκρατίας (στο ύψος του ΙΚΑ). Κατά την υλοποίηση του σχεδίου ο μεν πρώτος διευρύνθηκε και αποτέλεσε την κεντρική πλατεία της πόλης, ο δε δεύτερος σμικρύνθηκε. Ένα τρίτο ευρύ πλάτωμα εκτεινόταν στις παρυφές της πυρκαϊούστου, εκεί όπου υπήρχαν τα σφαγεία-βυρσοδεψεία της πόλης και χάνια για τους ταξιδιώτες. Το πλάτωμα αυτό διατηρήθηκε, διευθετήθηκε και αποτέλεσε τον πυρήνα της σημερινής «πλατείας» Εμπορίου.

III. Η ΠΛΑΤΕΙΑ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ ΣΕΡΡΩΝ. ΟΙ ΜΕΤΑΛΛΑΓΕΣ ΤΟΥ ΧΩΡΟΥ

Η σημερινή πλατεία Ελευθερίας αποτελεί μετεξέλιξη του μικρού πλατώματος που προϋπήρχε δίπλα από το Μπεζεστένι, το «κέντρο» της εμπορικής περιοχής της πόλης κατά την τουρκοκρατία. Το εξάτρουλλο λιθόκτιστο Μπεζεστένι (1494 μ.Χ.), μια κλειστή αγορά διαστάσεων 21x31μ. περιτοιχιζόταν από μικρές ιδιοκτησίες και είχε τέσσερις εισόδους που έκλειναν το βράδυ [6]. Γύρω του απλωνόταν ένα εκτεταμένο συγκρότημα από μαγαζιά, χάνια και εργαστήρια. Στον κόμβο που σχηματιζόταν στην ανατολική παρειά της νησίδας του Μπεζεστενίου, διασταυρώνονταν πέντε κύριες αρτηρίες του αστικού ιστού.

Ο χώρος σηματοδοτούνταν από τρία ακόμη σημαντικά κτίσματα: το Εσκή Τζαμί (1385 μ.Χ.), σύμβολο της κατάκτησης των Σερρών από τους Οθωμανούς, το κτισμένο ανατολικότερα, Εσκή Χαμάμ ή Hayreddin Πασά Χαμάμ (στη διασταύρωση των οδών Διον. Σολωμού, Παπαπαύλου) και το Χαμάμ της οδού Κύπρου, στη θέση όπου το 1963 κτίστηκε ο κινηματογράφος Αλέξανδρος [7]. Το Εσκή Χαμάμ, και το Χαμάμ επί της οδού Κύπρου ήταν από τα μεγαλύτερα της Ελλάδας (ξεπερνούσαν το μέγεθος τους μόνο το Μπέη Χαμάμ της Θεσσαλονίκης και το Χαμάμ της Λάρισας). Η ύπαρξή τους μάς οδηγεί στην υπόθεση ότι επρόκειτο για ένα βακουφικό συγκρότημα με μέρος των εσόδων της αγοράς και των χαμάμ να αποδίδεται στο τέμενος. Μπροστά από το

Εσκή Τζαμί βρίσκονταν βρύσες πόσιμου νερού, τα λεγόμενα «σουληνάρια», που έρρεαν νύχτα μέρα δροσερό και εύγεστο νερό.

Εικόνα 1 - Το πλάτωμα μπροστά στο Μπεζεστένι πριν το 1913 (επεξεργασία Γ.Λ. Καριώτου)

Ο κεντρικός δρόμος της κυρίως σεραϊκής αγοράς, το Ορτά Τσαρσί, άρχιζε επίσης από το Μπεζεστένι και κατέληγε στα ανατολικά στη σημερινή οδό Ρωμανού, αφού προηγουμένως έκοβε με μια ξύλινη γέφυρα το χειμάρο Κλουποτίτσα, ενώνοντας με τον τρόπο αυτό δύο σημαντικά για την οθωμανική πόλη πλατώματα.

Εικόνες 2, 3 - Το Μπεζεστένι (άνω) και τα σουληνάρια (κάτω) γύρω στα 1920

Στο σχέδιο του 1920 η λειτουργία του εμπορίου μετακινήθηκε ελαφρώς νότια σε σχέση με την παλιά αγορά και εντάχθηκε σ' ένα μικρό αριθμό πολυγώνων, το ένα από τα οποία (το Ο.Π. 13) περιλάμβανε το Μπεζεστένι και το Εσκή Τζαμί. Στο

σχέδιο του 1920 όλα τα μικρά μαγαζιά που περιέβαλλαν το Μπεζεστένι απομακρύνονται και το κτήριο παρέμεινε περίοπτο. Στα ανατολικά του Μπεζεστενίου σχεδιάστηκε μία μεγάλη ορθογωνική πλατεία, τα υπόλοιπα μέτωπα της οποίας ορίζονταν από περιγράμματα κτηρίων με τη σημείωση: Δημαρχείο (στη θέση της σημερινής Εθνικής Τράπεζας), Ξενοδοχείο (στη θέση του σημερινού Δημαρχιακού Μεγάρου) και Τ.Τ.Τ. (Ταχυδρομείο-Τηλεγραφείο-Τηλεφωνείο).

Εικόνα 4 - Η πλατεία Ελευθερίας στο σχέδιο του 1920

Η χωροθέτηση του μεγάρου Τ.Τ.Τ στο ανατολικό μέτωπο της πλατείας έχει αντίστοιχο παράδειγμα στο σχέδιο Hebrard για τη Θεσσαλονίκη. Και εκεί σε ανάλογη κεντρική πλατεία (πλατεία Ελευθερίας) χωροθετείται ένα κτήριο Τ.Τ.Τ [4]. Μπορούμε ενδεχομένως να υποθέσουμε κάποιον είδους επιρροή από τον Hebrard στη διαμόρφωση της πλατείας των Σερρών, ο οποίος συμμετέχοντας το 1920 στο Ανώτατο Τεχνικό Συμβούλιο Δημοσίων Έργων ταξιδεύει στην ανατολική Μακεδονία και παρακολουθεί την προσπάθεια για ανοικοδόμηση των κατεστραμμένων περιοχών; Από αυτήν την περιοδεία του Hebrard φαίνεται να προέρχονται και ορισμένες φωτογραφικές λήψεις των Σερρών, που δημοσιεύθηκαν σε έκδοση-αφιέρωμα στο διαπρεπή Γάλλο αρχιτέκτονα και πολεοδόμο [8]. Το μέγαρο Τ.Τ.Τ δεν ανεγέρθηκε ποτέ και το οικόπεδο ενσωματώθηκε λίγο αργότερα (γύρω στα 1927) στην πλατεία Ελευθερίας, που με τον τρόπο αυτό διευρύνθηκε σημαντικά (και στην Θεσσαλονίκη το εκεί μέγαρο Τ.Τ.Τ, αν και θεμελιώθηκε, δεν ολοκληρώθηκε ποτέ).

Το Μπεζεστένι, ως βακουφικό κτήριο, καταγράφηκε, μετά το 1913, στα βιβλία της Κτηματικής Υπηρεσίας και το 1926 μετατράπηκε σε ανταλλάξιμο ακίνητο. Αν και υπήρξαν σκέψεις να κατεδαφιστεί ή να πουληθεί, τελικά χάση και στις προσπάθειες του αρχιτέκτονα-αρχαιολόγου Αναστ. Ορλάνδου, κηρύχθηκε διατηρητέο μνημείο το 1938. Πολύ αργότερα, το 1962, περιήλθε στην κυριότητα του Δημοσίου και από το 1970 λειτουργεί ως Αρχαιολογικό Μουσείο. Διαφορετική πορεία ακολούθησε το Εσκή Τζαμί. Αφού

πέρασε ως ανταλλάξιμη περιουσία στην Εθνική Τράπεζα, που το νοίκιαζε άλλοτε για κέντρο διασκέδασης, άλλοτε για καφενείο, άλλοτε για αποθήκη πυρομαχικών και άλλοτε για κινηματογράφο, κατεδαφίστηκε το 1935 (μαζί με τον πύργο-ρολόι) χωρίς σημαντικό λόγο. Κάποια από τα υλικά της κατεδάφισης χρησιμοποιήθηκαν για την ανέγερση του χριστιανικού ναυδρίου του Αγίου Συμεών.

Εν τω μεταξύ, το χαρακτηρισμένο ως Δημαρχείο (στο σχέδιο του 1920) οικόπεδο στα βόρεια της πλατείας, εκποιήθηκε το 1924 στην Εθνική Τράπεζα, η οποία ευθύς αμέσως έκτισε ένα μεγαλοπρεπές υποκατάστημα. Είναι το πρώτο κτήριο που κτίστηκε στην νέα πλατεία και το μόνο που πήρε ειδική άδεια να τοποθετηθεί ελεύθερα χωρίς να εφάπτεται της οικοδομικής γραμμής. Σε φωτογραφία της περιόδου ανέγερσης του μεγάρου της Τράπεζας μπορούμε να διακρίνουμε τον ερειπωμένο τρούλο του Χαμάμ της οδού Κύπρου [9] [7]. Ο Δήμος Σερρών απέκτησε νεόδμητο δημαρχείο το 1931 στη νότια πλευρά της πλατείας. Εργολάβος του δημαρχιακού μεγάρου ήταν ο Σπύρος Στεργίου, που κατά ανεπιβεβαίωτες πληροφορίες έλαβε ως αντίτιμο της εργασίας του ένα προνομιακό δημοτικό οικόπεδο στην πλατεία Εμπορίου, όπου ευθύς αμέσως ανήγειρε το πολυώροφο ξενοδοχείο «Μητρόπολις».

Εικόνα 5 - Διαμόρφωση της πλατείας Ελευθερίας με τον κυκλικό κόμβο χωρίς την προτομή

Εικόνα 6 - Διαμόρφωση της πλατείας Ελευθερίας με τον κυκλικό κόμβο και την προτομή του Εμμανουήλ Παπά, έργο του Μ. Τόμπρου

Κατά την αρχική της διαμόρφωση η πλατεία διαιρέθηκε σε δύο τμήματα: το δυτικό παρέμεινε

χώρος διέλευσης και το ανατολικό λειτούργησε ως «δημοτικό πάρκο» με χαμηλή φύτευση και άνθη. Δύο διασταυρούμενοι πεζοδρόμοι διέσχισαν το «πάρκο», σχηματίζοντας έναν κυκλικό κόμβο, στον οποίο τοποθετήθηκε για μικρό χρονικό διάστημα η στήλη με την προτομή του Εμμανουήλ Παπά (που αργότερα μετακινήθηκε στην ομώνυμη κοινότητα).

Εικόνα 7 - Ανάπλαση της πλατείας το 1966 και τοποθέτηση του νέου ανδριάντα, έργο του Νικ.Περαντινού

Ριζική ανάπλαση της πλατείας πραγματοποιήθηκε κατά τη δεκαετία του 1960. Τα δύο τμήματά της ενοποιήθηκαν και τονίστηκε ο άξονας ανατολής-δύσης. Ένα τριπλό σιντριβάνι από σκυρόδεμα κατασκευάστηκε το 1962 (περίπου στη θέση που ήταν τα οθωμανικά «σουλτανάρια») διατηρώντας το νερό ως διαχρονική παρουσία στην πλατεία και προσθέτοντας στο χώρο μια μοντέρνα αισθητική. Την γραμμικότητα και ευκρίνεια του σχεδιασμού τόνιζαν υψηλόκορμα δέντρα (σε αντίστιξη μ' έναν εκτενή απέριττο χλοοτάπητα) και την ασυμμετρία της σύνθεσης η έκκεντρη τοποθέτηση ενός νέου ανδριάντα του Εμμανουήλ Παπά, έργο του γλύπτη Νίκου Περαντινού, τα αποκαλυπτήρια του οποίου έγιναν στις 17/5/1966 [10].

Με την επέμβαση αυτή η πλατεία Ελευθερίας μετασηματίστηκε σε σύγχρονο δημόσιο χώρο, αντανακλώντας μια διάθεση εκμοντερνισμού, που κυριαρχούσε στις σχεδιαστικές πρακτικές του '60. Μεταμορφώθηκε από χώρος στάσης και ανάπαυσης σε χώρο περιήγησης και «θέασης».

Τα χρόνια που ακολούθησαν η πλατεία Ελευθερίας έχασε σταδιακά τα στοιχεία του σχεδιασμού που προαναφέραμε, όταν στο έδαφός της επεκτάθηκαν οι υπαίθριες χρήσεις των χώρων εστίασης που στεγαζόνταν στα ισόγεια των γύρω οικοδομών.

Εικόνα 8 - Ανάπλαση της πλατείας το 1966

Εικόνα 9 - Η πλατεία κατά την δεκαετία του '70

Η «επανακατάληψη» της πλατείας από τις επιχειρήσεις και από τους πολίτες υποβοηθήθηκε από τις πεζοδρομήσεις στο νότιο και δυτικό της μέτωπο. Ως επακόλουθο των πεζοδρομήσεων δημιουργήθηκαν δύο νέα επίκεντρα δραστηριοτήτων αναψυχής σε ανοικτούς χώρους ακανόνιστους και ακατάστατους, που δεν είναι παρά κατάλοιπα του προϋπάρχοντος οργανικού ιστού, όπως διαπιστώνει κανείς μελετώντας το διαθέσιμο χαρτογραφικό υλικό. Με τον τρόπο αυτό τα ίχνη των χαράξεων της παλιάς πόλης, που διατηρήθηκαν επειδή η υψηλή αξία γης στα Ο.Π 13 και Ο.Π 69 και η εντατική χρήση δεν επέτρεψε την υλοποίηση του σχεδίου, βρήκαν μια δεύτερη χρήση προσθέτοντας στο αστικό περιβάλλον ποικιλομορφία και ενδιαφέρον.

Σήμερα η πλατεία δεν είναι ούτε αντικείμενο θέασης, ούτε μνημειακός χώρος, ούτε «δημοτικό πάρκο». Φιλοξενεί τον ανδριάντα του Εμμανουήλ Παπά, περιβάλλεται από κτήρια με ιδιαίτερη αξία (Μπεζεστένι και Εθνική Τράπεζα), διατηρεί το εντυπωσιακό σιντριβάνι της, αλλά όλα αυτά έρχονται σε δεύτερη μοίρα. Σήμερα η πλατεία Ελευθερίας είναι κυρίως ένας «κόμβος», ένας χώρος επικοινωνίας, κοινωνικών γεγονότων (εκθέσεις, χορευτικές συναντήσεις) και υπαίθριας εστίασης, ένας τόπος συμπύκνωσης πολλών και διαφορετικών λειτουργιών. Το δίκτυο πεζοδρόμων που αναπτύσσεται προς ανατολικά και γύρω από το Μπεζεστένι της προσδίδει ζωντάνια όλο το 24ωρο.

Και ακριβώς αυτός ο συνδυασμός ιστορικότητας και εντατικής χρήσης, η συνύπαρξη παλιού και νέου σχεδιασμού, την καθιστά το πιο αναγνωρίσιμο

κομμάτι της σύγχρονης πόλης και ίσως το πιο δημοφιλές.

Εικόνα 10 - Η σημερινή διαμόρφωση της πλατείας.

IV. Η ΠΛΑΤΕΙΑ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ (ΙΚΑ). ΜΙΑ ΠΛΑΤΕΙΑ ΠΟΥ ΕΓΚΑΤΑΛΕΙΦΘΗΚΕ

Η περιοχή αποτελούσε, πριν το εμπρησμό του 1913, ένα μικρό ακανόνιστο πλάτωμα, σε μικρή απόσταση από το Μπεζεστένι (200μ.), στην καρδιά της ελληνορθόδοξης συνοικίας, στο νοτιοδυτικό όριο του βυζαντινού τείχους. Εκεί βρισκόταν ένας από τους βυζαντινούς ναούς της πόλης, ο ναός του Αγίου Νικολάου των Μποσταντζίδων [11] [12]. Δίπλα στο ιερό του ναού, ακριβώς στο τρίσρατο είχε ανεγερθεί στις αρχές του 20 αι. η οικία του Ιωάννη Δήμιτσα, που νοικιάστηκε ευθύς αμέσως από την Τράπεζα Ανατολής ως έδρα του υποκαταστήματός της [13]. Ο ναός και το κτίριο καταστράφηκαν κατά τον εμπρησμό. Την περιοχή διέσχιζε η ομώνυμη κεντρική αρτηρία της παλιάς πόλης (οδός Αγίου Νικολάου), γνωστή και ως «Φαρδύ». Είχε κατεύθυνση από δυτικά προς ανατολικά και εκεί βρισκόταν τα σπίτια πολλών ευπόρων ελληνορθόδοξων Σερραίων.

Εικόνα 10 - Το πλάτωμα μπροστά από τον ναό Αγίου Νικολάου και το ίχνος του βυζαντινού τείχους

Στη θέση του μικρού και ακανόνιστου πλατώματος, το σχέδιο του 1920 χωροθέτησε μία ακόμη πλατεία. Τα κτίρια που την όριζαν (Θέατρο και Λύκειο) μαρτυρούσαν ότι είχε λιγότερο «διοικητικό» και περισσότερο χαρακτήρα πολιτισμού και παιδείας. Με μια λωρίδα πρασίνου συνδεόταν με το «λόφο

μηχανικού», σχεδιασμένο επίσης ως τόπο αναψυχής και πρασίνου [14]. Τα ψηλά πλατάνια που φυτεύτηκαν, ο μικρός κήπος που διαμορφώθηκε και ένα μαρμάρινο γλυπτό με δύο ερωτιδείς, που τοποθετήθηκε προπολεμικά και διατηρήθηκε στη θέση του για πολλά χρόνια, τόνιζαν τον χαρακτήρα της πλατείας ως τόπο αναψυχής. Το «Θέατρο» και το «Λύκειο» δεν ανεγέρθηκαν ποτέ. Αντίθετα στο βορινό μέρος της πλατείας ανεγέρθηκε στις αρχές της δεκαετίας του 1960 το ογκώδες κτίριο του ΙΚΑ ενσωματώνοντας την νησίδα πρασίνου προς τα δυτικά, ενδεχομένως για να μην διαταράξει τα ίχνη του βυζαντινού τείχους που διέρχονταν στην ανατολική του πλευρά.

Εικόνα 12 - Η πλατεία του ΙΚΑ στο σχέδιο του 1920

Εικόνα 13 - Αποψη της πλατείας ΙΚΑ από βορειοδυτική θέση λήψης. Διακρίνονται οι τρεις νησίδες πρασίνου σε εφαρμογή του νέου σχεδίου του 1920.

Τη δεκαετία του 1980 στο νότιο μέρος της πλατείας διαμορφώθηκε παιδική χαρά και πρόσφατα τοποθετήθηκε μπρούτζινο άγαλμα του Σερραίου συγγραφέα Γ. Καφταντζή. Την πλατεία ΙΚΑ διασχίζει η σημερινή οδός Εθνικής Αντίστασης, απομονώνοντας μια μικρή αναξιοποίητη νησίδα πρασίνου στα νότια (με σχεδόν αθέατους δύο ανδριάντες επιφανών ανδρών). Συνοψίζοντας παρατηρούμε ότι σήμερα η πλατεία Ι.Κ.Α δεν συνιστά έναν ισχυρό- διακριτό πόλο, αλλά ένα συμπλήρωμα της γειτονικής πλατείας Ελευθερίας, με το κτίριο του ΙΚΑ να κυριαρχεί στο χώρο τόσο με τον όγκο, όσο και με την μεγάλη επισκεψιμότητά του. Η ψηλή δένδροφύτευση και η πολυσύχναστη παιδική χαρά

μετά βίας διασώζουν την αίγλη ενός χώρου, που υπήρξε κέντρο πολλών σημαντικών αστικών λειτουργιών επί τουρκοκρατίας, επανασχεδιάστηκε με φιλόδοξους στόχους, που όμως δεν υλοποιήθηκαν.

Εικόνα 14 - Βορειοδυτική πλευρά της μετέπειτα πλατείας ΙΚΑ (πριν το 1928). Διακρίνεται το γλυπτό με τους ερωτιδείς και τα ψηλά δένδρα

Εικόνα 15 - Αποψη της πλατείας ΙΚΑ από νότια θέση λήψης. Διακρίνεται η οικία Παναγιωτόπουλου με τον χαρακτηριστικό πύργο

Εικόνα 16 - Η πλατεία σήμερα. Διακρίνεται το ογκώδες κτίριο του ΙΚΑ

V. Η ΠΛΑΤΕΙΑ ΕΜΠΟΡΙΟΥ. ΔΙΕΥΘΕΤΗΣΗ ΕΝΟΣ ΠΡΟΫΠΑΡΧΟΝΤΟΣ ΕΜΠΟΡΙΚΟΥ ΤΟΠΟΥ

Τόσο οι καταβολές, όσο και οι διαδικασίες διαμόρφωσης της πλατείας Εμπορίου υπήρξαν διαφορετικές από τις δύο που προαναφέρθηκαν. Η

ευρύτερη περιοχή ονομαζόταν Ταμπάχανα και άρχιζε από το πίσω μέρος της σημερινής Μητρόπολης, ακολουθούσε δε προς νότο το χείμαρρο Κλουποτίτσα. Στο πλάτωμα που σχηματιζόταν στα ανατολικά γινόταν το εβδομαδιαίο παζάρι και εκεί υπήρχαν αστικά χάνια και βυρσοδεψεία [15]. Από τον χάρτη της κτηματογράφησης του 1914 συμπεραίνουμε ότι κάηκε ένα μικρό τμήμα από τα κτίρια που περιέβαλαν το πλάτωμα, αφήνοντας ανέπαφο για παράδειγμα το χάνι του Ηλιάδη στην βορεινή πλευρά (κατεδαφίστηκε το 1965). Χάνια και μικρομάγαζα που εξυπηρετούσαν τους διερχόμενους υπήρχαν και στην νότια πλευρά της πλατείας, όπως για παράδειγμα το χάνι του Βέη.

Στο σχέδιο του 1920 δεν υπήρξε μέριμνα για την περιοχή. Εντάχθηκε στο μεταγενέστερο σχέδιο του 1925 και παρέμεινε χωρίς ιδιαίτερη επεξεργασία ή αλλαγή στα γεωμετρικά του χαρακτηριστικά. Με την επικάλυψη της Κλουποτίτσας με κιβωτιόσχημο αγωγό από σκυρόδεμα ο χώρος ενοποιήθηκε κυκλοφοριακά, αλλά η διάκριση σε ανατολικό και δυτικό τμήμα είναι ορατή ως τις μέρες μας.

Εικόνα 17 - Η πλατεία Εμπορίου στον χάρτη του 1925

Τη βορεινή πλευρά του δυτικού τμήματος καταλάμβανε το Εσκή Χαμάμ, στο οποίο αναφερθήκαμε προηγουμένως. Ήταν διπλό χαμάμ με ξεχωριστούς χώρους για άνδρες και γυναίκες. Σήμερα σώζονται λίγα τμήματά του, ενσωματωμένα στη σειρά των μονώροφων καταστημάτων της οδού Διον. Σολομού 29-35. Χαρακτηρίστηκε διατηρητέο μνημείο το 1998 [7]. Στον ανοικτό χώρο μπροστά από το Εσκή Χαμάμ τοποθετήθηκε τον Ιούνιο του 1930, κατά τις γιορτές της εκατονταετηρίδας της εθνικής παλιγγενεσίας, μαρμάρινη στήλη με την προτομή του Εμμανουήλ Παπά [16], έργο του γλύπτη Βάσου Φαληρέα, στα πλαίσια μιας γενικότερης προσπάθειας δημιουργίας εθνικής συνείδησης και διατήρησης της ιστορικής μνήμης [17]. Η προτομή «εξαφανίστηκε» κατά τη διάρκεια της βουλγαρικής κατοχής (1941-45) και αντικαταστάθηκε μεταπολεμικά με άλλη του γλύπτη Μιχ. Τόμπρου.

Εικόνα 18 - Φωτογραφία του μεσοπολέμου στο μικρό πλάτωμα της οδού Μικράς Ασίας με την προτομή του Εμμ. Παπά, έργο του Βάσου Φαληρέα. Λήψη από ανατολικά

Εικόνα 19 - Η νέα προτομή του Εμμανουήλ Παπά στον ίδιο χώρο το 1959. Λήψη από δυτικά

Η γωνία της οδού Παπαπαύλου (Κλουποτίτσα) και πλατείας Εμπορίου στο νέο σχέδιο της πόλης (ΟΠ 33/8) υπήρξε μια ιδανική επιλογή για ένα νέο σύγχρονο ξενοδοχείο. Επιλέχθηκε λοιπόν από τον εργολάβο Στεργίου το 1931 για την ανέγερση του επιβλητικού ξενοδοχείου «Μητρόπολις» σε σχέδιο του αρχιτέκτονα Λαδίσλαου Ράιζερ (αφ. αδείας 615/4-4-1931). Το ξενοδοχείο διατηρείται μέχρι σήμερα. Είχε από την αρχή καλοριφέρ, ανελκυστήρα και ψυχρό-θερμό νερό σε κάθε δωμάτιο. Εντυπωσίαζε με τον στυλ, τις κατασκευαστικές λεπτομέρειες και τον όγκο του. Στην ταράτσα του, τους δύσκολους καιρούς που ακολούθησαν, τοποθετήθηκε από τις αρχές κατοχής πολυβολείο.

Εικόνες 20, 21, 22 - Η πλατεία Εμπορίου στις αρχές της δεκαετίας του '60. Διακρίνονται αριστερά τα βυρσοδεψεία (πάνω). Η πλατεία σε πίνακα του Χρ. Μελλίδη (στο μέσον). Η πλατεία το διάστημα 1961-1962, όταν έγιναν οι εργασίες ασφαλτόστρωσης της πλατείας από τις δημοτικές υπηρεσίες (κάτω)

Στη θέση των παλιών βυρσοδεψείων κτίστηκε το 1965 μια νέα δημοτική αγορά-ιχθυαγορά σε σχέδια του αρχιτέκτονα Νικ. Μουτσόπουλου, στεγασμένη με καμπύλα, υπερυψωμένα κελύφη από οπλισμένο σκυρόδεμα. Τόσο το Ξενοδοχείο Μητρόπολις (1931) όσο και η νέα δημοτική αγορά (1965), διατήρησαν, αλλά και εκσυγχρόνισαν τυπολογικά και μορφολογικά, χρήσεις, που για πολλά-πολλά χρόνια συνυπήρξαν στον συγκεκριμένο τόπο.

VI. Η ΧΩΡΙΚΗ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑ ΤΩΝ ΤΡΙΩΝ ΠΛΑΤΕΙΩΝ ΣΗΜΕΡΑ

Παρατηρούμε ότι οι δύο πρώτες πλατείες προβλέφθηκαν στο σχέδιο του 1920 και σχεδιάστηκαν πάνω σε μια βασική εγκάρσια αρτηρία της πόλης, που εξακολουθεί ακόμη και σήμερα να παίζει σημαντικό ρόλο στην οργάνωση της κυκλοφορίας και των λειτουργιών της. Η χωρική γειτνίαση των δύο πλατειών, αλλά και η έλλειψη ενός κτηριακού πόλου αναφοράς στην πλατεία ΙΚΑ καθυστέρησε την υλοποίησή της τελευταίας και συνετέλεσε στην υποβάθμισή της. Αντίθετα η πλατεία Ελευθερίας διατήρησε την κεντρικότητά της, συγκέντρωσε νέες χρήσεις και επαύξησε τη σημασία της. Σαφώς δυσκολότερη είναι η αποτίμηση της λειτουργίας της πλατείας Εμπορίου, η οποία εξάλλου δεν είχε σαφή σχεδιασμό από την αρχή. Η απλή διεύρυνση και ο εξορθολογισμός των γεωμετρικών της χαρακτηριστικών δεν υπήρξε αρκετός, ώστε να της προσδώσει ιδιαίτερη ταυτότητα. Παραμένει χώρος περάσματος και εμπορίου περισσότερο, παρά χώρος στάσης και αναψυχής. Το Ξενοδοχείο «Μητρόπολις»

αποτελεί ακόμη σημείο αναφοράς, όμως σε μια νέα πλατεία χωρίς τα χάνια και το πολύβουο πλήθος των ταξιδιωτών. Ο επανασχεδιασμός της, με άξονες τη μείωση (ή και απάλειψη της κυκλοφορίας των τροχοφόρων), η ανάδειξη των καταλοίπων του Εσκή Χαμάμ και η ένταξη του οικοπέδου της δημοτικής αγοράς στο συνολικό σχεδιασμό αποτελούν άμεση προτεραιότητα. Επανασχεδιασμός απαιτείται και για την πλατεία του ΙΚΑ με έμφαση στην αποκάλυψη και ανάδειξη των υπολειμμάτων του βυζαντινού τείχους. Τέλος η «σύνδεση» των τριών πλατειών και η δημιουργία ενός «δικτύου» ελεύθερων χώρων (μέσω πεζοδρομίων, πινακίδων, ομοιόμορφου φωτισμού κ.λπ.) θα ενισχύσει την κάθε μια ξεχωριστά και συνολικά το ιστορικό κέντρο των Σερρών.

VII. ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Το άρθρο αυτό επιδίωξε να μελετήσει και να ερμηνεύσει τη χωρική λειτουργία και τις διαδικασίες σχηματισμού τριών πλατειών στην πόλη των Σερρών αναδεικνύοντας ενδιαφέρουσες παραμέτρους αρχιτεκτονικές, πολεοδομικές και τοπικές. Η σημαντικότερη από αυτές καταδεικνύει ότι η απάλειψη των κτηριακών καταλοίπων και η άμεση μεταπολεμική ανοικοδόμηση άφησε στους σημερινούς κατοίκους της πόλης δύο άχρωμες και αδιάφορες πλατείες που δε διασώζουν τα ίχνη από το απώτερο ή νεότερο παρελθόν τους, χωρίς παράλληλα να θέλγουν με τη σύγχρονη μορφή τους. Η τρίτη και σημαντικότερη, η πλατεία Ελευθερίας, χρωστά πολλά σ' όσους διατήρησαν το Μπεζεστένι και σχεδίασαν την Εθνική Τράπεζα. Αποδεικνύεται έτσι για μια ακόμη φορά ο σημαντικός ρόλος της αρχιτεκτονικής έκφρασης των κτηρίων στη διαμόρφωση του χαρακτήρα των δημοσίων χώρων.

VIII. ΑΝΑΦΟΡΕΣ

- [1] Στεφανίδου Αιμιλία, «Οι κεντρικές πλατείες της Καβάλας. Ο σχεδιασμός και η διαμόρφωσή τους», *πρακτικά Β' Διεθνούς Συνεδρίου Βαλκανικών Ιστορικών Σπουδών*, Καβάλα 15-18 Σεπτεμβρίου 2005, τ. Β', Ιστορικό και Λογοτεχνικό Αρχείο Καβάλας (ΙΛΑΚ) 2007, σσ. 119-134.
- [2] Θεοδωρίδου-Σωτηρίου Λίλα, Αγγελουδή-Ζαρκάδα Σαπφώ, «Το χρονικό της διαμόρφωσης της πλατείας του Μωχάμετ Αλυ στην Παναγία Καβάλας, *πρακτικά Β' Διεθνούς Συνεδρίου Βαλκανικών Ιστορικών Σπουδών*, Καβάλα 15-18 Σεπτεμβρίου 2005, τ. Γ', 2008, σσ. 113-136.
- [3] Μελαμπιανάκη Ευγενία, *Οι πλατείες της Αθήνας 1834-1945. Διαδικασίες διαμόρφωσης, λειτουργία, πολεοδομική σημασία*, Διδ. Διατριβή, Σχολή Αρχιτεκτόνων Ε.Μ.Π., 2007.
- [4] Γκαλά-Γεωργιά Ελλη (επιμ.), *Η πλατεία Ελευθερίας στη Θεσσαλονίκη. Ο χώρος, οι άνθρωποι, η ιστορία*, Πολιτιστική Εταιρεία Επιχειρηματιών Βορείου Ελλάδος: Θεσσαλονίκη 2008.
- [5] Ανανιάδου-Τζημοπούλου Μ., Γερόλυπου-Καραδήμου Αλ. (επιμ.), *Πλατείες της Ευρώπης. Πλατείες για την Ευρώπη*, Τμήμα Αρχιτεκτόνων-Πολυτεχνική Σχολή Α.Π.Θ., Θεσσαλονίκη: εκδ. Ζήτη, 2009.
- [6] Στεφανίδου Αιμιλία, *Η συντήρηση και αποκατάσταση των Οθωμανικών Μνημείων στην Ελλάδα*, Θεσσαλονίκη: University Studio Press, 2010.
- [7] Στεφανίδου Αιμιλία, «Το χαμάμ των Σερρών», στο Β' Διεθνές Επιστημονικό Συνέδριο Οι Σέρρες και η περιοχή τους, Β'

Διεθνές Επιστημονικό Συνέδριο με τίτλο: *Οι Σέρρες και η περιοχή τους από την οθωμανική κατάκτηση μέχρι τη σύγχρονη εποχή*, 6-9 Απριλίου 2006.

- [8] Γιακουμής Χάρης, Γερόλυπου Αλέκα, Κριστιάν Πεντελαχόρ ντε Λοντίς, *Ερνέστ Εμπράρ (1875-1933)*, εκδ. Ποταμός: 2001
- [9] Θεοδωρίδου Λίλα, «Το χρονικό του κτιρίου της Εθνικής Τράπεζας Σερρών», Β' Διεθνές Επιστημονικό Συνέδριο με τίτλο: *Οι Σέρρες και η περιοχή τους από την οθωμανική κατάκτηση μέχρι τη σύγχρονη εποχή*, 6-9 Απριλίου 2006.
- [10] Σαμσάρης Πέτρος, «Το ιστορικό της ανέγερσης του ανδριάντα του Εμμανουήλ Παπά στην πόλη των Σερρών», περ. ΜΕΤΑ, τχ. 51, Σέρρες, Μάρτιος 1999, σσ. 18-24.
- [11] Ευγγόπουλος Α., *Ερευνάει εις τα Βυζαντινά μνημεία των Σερρών*, ΙΜΧΑ, Θεσσαλονίκη 1965.
- [12] Παπακυριάκου Κ., *Ναοί της πόλης των Σερρών. Καταστραφέντες και μη επανεγερθέντες*, Σέρρες 2006.
- [13] Αψηλίδης Γ., «Το πρακτορείο της τράπεζας της Ανατολής στις Σέρρες: Μια ελληνική τράπεζα των τελευταίων χρόνων της Τουρκοκρατίας», *Σίρις* 5 (1996) 41
- [14] Θεοδωρίδου Λίλα, «Ατελέσφορα σχέδια για το λόφο μηχανικού. Συμβολή στην πολεοδομική εξέλιξη των Σερρών», περ. Χωρογραφίες, 2010.
- [15] Γαβρά Ελένη «Χάνια και καραβάν σεράγια από την Θεσσαλονίκη έως την πόλη των Σερρών και γύρω από αυτών», περ. Μακεδονικά, Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών, τ. ΚΕ'-ΚΣΤ', Θεσσαλονίκη 1985, σσ. 143-179.
- [16] Καφταντζής Γ., *Οι Σέρρες άλλοτε και τώρα* έκδοση Ομίλου Ορφεία Σερρών, Θεσσαλονίκη 1983.
- [17] Τσιάρα Συραγώ, *Τοπία της εθνικής μνήμης. Ιστορίες της Μακεδονίας γραμμένες σε μάρμαρο*, Αθήνα 2004.

IX. ΠΗΓΕΣ ΕΙΚΟΝΩΝ

- Εικ. 2, 3 (Γιακουμής κ.ά, 2001)
 Εικ. 4, 12 Αποτελούν περαιτέρω επεξεργασία της Γλ. Καριώτου των χαρτών που δημοσιεύτηκαν στον συλλογικό τόμο Σέρρες 1900-1940. Χώρος και Ιστορία, Σέρρες 2008 από την Ευδ. Ράντου
 Εικ. 5, 6 (Γ.Α.Κ Σερρών-Συλλογή Ζ. Μ. Ακριβοπούλου)
 Εικ. 7 (Γ.Α.Κ Σερρών-Συλλογή Στ. Κοταμανίδη)
 Εικ. 8, 9 (Γ.Α.Κ Σερρών-Συλλογή φωτογραφιών πόλης Σερρών)
 Εικ. 13, 14 (Β. Τζανακάρης, *Ιστορία της πόλης των Σερρών*, 1991)
 Εικ. 15 (Γ.Α.Κ Σερρών-Συλλογή φωτογραφιών πόλης Σερρών)
 Εικ. 10, 16 <http://www.bing.com/maps/>
 Εικ. 17 Απόσπασμα από το σχέδιο του 1925
 Εικ. 18 (Γ. Καφταντζής, 1983, σ.170)
 Εικ. 19 (Β. Παπαστεφάνου, Ο Εμμ. Παππάς και η επανάσταση στη Χαλκιδική κατά το 1821, Αθήναι 1970, σ. 143)
 Εικ. 20 (Οδηγός της πόλης των Σερρών, 2001, σ. 39)
 Εικ. 21 (πίνακας Χριστ. Μελλίδης)
 Εικ. 22 (Γ.Α.Κ Σερρών-Αρχείο Δήμου Σερρών)

ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΣΥΓΓΡΑΦΕΑ

Λίλα Θεοδωρίδου - Σωτηρίου

Τμήμα Γεωπληροφορικής & Τοπογραφίας
 Τεχνολογικός Εκπαιδευτικός Ίδρυμα Σερρών
 Τέρμα Μαγνησίας
 62124 Σέρρες - ΕΛΛΑΣ

Τηλ.: 2321049161, Φαξ: 2321049117

E-mail: mthead@teiser.gr

Χωρογραφίες/ Τόμος 2/ Αρ2/ 2011 – σελ 63-70